

กล่าวกันว่า การมีชีวิตในสังคมสมัยใหม่เป็นการดิ้นรนที่จะมีชีวิตท่ามกลางกระแสที่ขัดแย้งและย้อนแย้ง ในด้านหนึ่งสังคมสมัยใหม่เป็นยุคของความรู้ที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งความรู้เหล่านี้จำนวนมากถูกแปรเป็นรูปธรรมทั้งในรูปของสถาบัน และองค์กรอันเป็นระบบระเบียบที่ผ่านการวางแผนและการครุ่นคิดมาแบบเบ็ดเสร็จโดยผู้เชี่ยวชาญแล้วว่าทรงประสิทธิภาพในการรังสรรค์ชีวิตที่ดีให้กับมนุษย์ แต่ในอีกด้านหนึ่งโครงสร้างที่ทรงประสิทธิภาพเหล่านี้ก็กลายเป็นสิ่งครอบงำที่ผู้คนต้องการดิ้นรนขัดขืนเพื่อจะทำโลกนี้ให้เป็นโลกของพวกเขา อารมณ์ของยุคสมัยจึงติดอยู่ในความขัดแย้งที่ดูเหมือนจะไปกันไม่ได้ เลือกไม่ถูก ด้านหนึ่ง มนุษย์สมัยใหม่ก็ปรารถนาความมั่นคงปลอดภัย ความสะดวกสบายที่องค์กรทรงประสิทธิภาพมอบให้ แต่อีกด้านหนึ่งก็อยากสงวนเสรีภาพที่จะสร้างชีวิตของตัวเองไว้กับตนเอง จนอาจพูดได้ว่า เนื้อแท้ของการเป็นคนในโลกสมัยใหม่ก็คือการต่อต้านกระบวนการกลายเป็นสมัยใหม่ และด้วยเหตุผลเดียวกันนี้ มหาสตรีและมหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ผู้คิดโครงการแห่งความก้าวหน้าจนสำเร็จเสร็จสิ้น และลงมือสร้างผลงานทางความคิดจนออกมาเป็นรูปร่างจับต้องได้ในยุคต้นของโลกสมัยใหม่ จึงได้กลับกลายเป็นศัตรูตัวฉกาจของมนุษย์สมัยใหม่เสียเอง ประสบการณ์ในโลกเช่นนี้เองที่ มาร์แชล เบร์แมน (Marshall Berman [1982]) กล่าวว่าได้หล่อหลอมให้ผู้คนในโลกสมัยใหม่ทั้งปรารถนาและหวาดกลัวการบรรลุเป้าหมายไปพร้อมๆ กัน

บทความใน *วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา* ฉบับ “คนในโลกสมัยใหม่” ที่ท่านถืออยู่นี้เป็นการรวมข้อเขียนที่กล่าวถึงการดิ้นรนในโลกสมัยใหม่ของผู้คนในหลายๆ แ่งมุม ทั้งที่จะสร้างความงาม ความหมาย ความรู้ ความสุขสม ความเป็นเอกลักษณ์ ความไม่จำนนต่อความเป็นเหตุผล ฯลฯ ภายใต้โครงการที่ครอบคลุมทั้งในนามของการพัฒนา ความก้าวหน้า ความรู้ ความเป็นมาตรฐาน อุตสาหกรรมวัฒนธรรม ฯลฯ

เริ่มด้วยบทความของ *อาดาตล อิงคะวณิช* ที่เริ่มด้วยการตั้งคำถามกับความเป็นภาพยนตร์ในยุคปัจจุบันที่รูปแบบการผลิต เผยแพร่ และ “รับชม” ของผู้คนแตกต่างหลากหลายขึ้นทุกที จนมีผู้เสนอว่าความเป็นภาพยนตร์นั้นลดรูปไม่ได้จากบริบทที่ภาพยนตร์นั้นถูกรับชม ผู้เขียนได้ย้อนกลับไปพิจารณา “หนังพากย์” ในฐานะตัวแทนสะท้อนความเป็นสยามสมัยใหม่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อทบทวนความเฟื่องฟูของหนังพากย์ในสยามที่เกิดขึ้นอย่างสวนกระแสกับยุคสมัยที่หนังเสียงเริ่มปรากฏตัวแพร่หลายในโลกแล้ว อาดาตลใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักพากย์รุ่นที่ 3 ผู้ฝึกฝนด้วยตนเองผ่านการเรียนรู้แบบครูพักลักจำ ก่อนจะเติบโตในวิชาชีพที่ต้องไปดิ้นรนในโลกที่เลือกปฏิบัติทางเพศในโลกของหนังเร่ ที่มีรายได้จากการเร่ขายสินค้าหรือจากการจัดฉายตามงานมหรสพเพื่อเฉลิมฉลองวาระสำคัญต่างๆ ในชีวิตของผู้คน

ตรงข้ามกับภาพยนตร์ที่ฉายซ้ำแล้วซ้ำเล่าในโรงภาพยนตร์ นักพากย์ได้ทำให้ภาพยนตร์ไม่ได้เป็นเพียงการฉายภาพจากฟิล์มเข้าไปซ้ำมารอบแล้วรอบเล่าเท่านั้น แต่เป็นการแสดงสดของนักพากย์ และความสดที่ควบคุมไม่ได้นี่เองที่ต่อมากลายเป็นสิ่งที่ถูกมองเป็นภัยคุกคามจากสายตาอำนาจรัฐที่พยายามกำกับควบคุม และแน่นอนว่าภาพยนตร์แบบที่มีลักษณะเป็นสื่อในรูปแบบที่ถูกผลิตซ้ำได้ไม่จำกัดย่อมเป็นที่ถูกใจเจือมมือของอำนาจมากกว่า มองโดยนัยนี้ คนสามัญเช่นนักพากย์หนังทั้งหลาย กลับกลายเป็นผู้ให้ชีวิตอันมีเอกลักษณ์แก่ภาพยนตร์สยามในช่วงเวลาหนึ่งในอดีต อันเป็นชีวิตที่มีเอกลักษณ์และทำซ้ำไม่ได้

จากการทำหายกับความเป็นมาตรฐานของสื่อผลิตซ้ำอย่างภาพยนตร์ *ณภัค เสรีรักษ์* ชวนให้มาสนใจพื้นที่ที่กำกับระหว่างพื้นที่ของความรู้และพื้นที่ของความสุข ผ่านการวิเคราะห์คอลัมน์ตอบปัญหาทางเพศ “เสพสม บ่มิสม” โดยนายแพทย์ผู้ใช้นามปากกาว่า “นพ.นพพร” โดยมุ่งแสดงให้เห็นว่าปฏิสัมพันธ์ผ่านการถามตอบที่ซ้อนทับกันไปมาระหว่างความเป็นวิชาการและความสุขสมทางเพศที่ไม่เชิงเป็นวิชาการ (ผ่านลีลาภาษาและโวหารที่ไม่เป็นทางการ และเนื้อหาที่เน้นย้ำถึงการพยายามบรรลุความสุขสมทางเพศรส) ทำให้การให้คำปรึกษาในคอลัมน์ดังกล่าวเป็นการสถาปนาพื้นที่ของความสุขสมทางเพศให้เป็นพื้นที่ของความรู้ด้วยศาสตร์เรื่องเพศ ผ่านกระบวนการต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็น การนำเรื่องส่วนตัวมาแสดงในพื้นที่สาธารณะอย่าง

คอลัมน์หนังสือพิมพ์รายวัน รวมถึงการสร้างระยะห่างระหว่างคู่สนทนาผ่านความเป็นนิรนาม และผ่านสถานะก้ำกึ่งระหว่างแพทย์ (ผู้เชี่ยวชาญ) และคอลัมนิสต์ (ผู้เป็นบุคคลสาธารณะที่ตอบคำถามเฉพาะตัวของผู้อ่านแต่ละคน เพื่อเป็นวิทยาทานแต่ผู้อ่านทุกคน)

“แก่น” ของประสบการณ์สมัยใหม่ตามข้อเสนอของ มาร์แชล เบอร์แมน ที่เสนอการนิยามแบบกว้างที่สุดว่าด้วยการเป็นทั้งองค์ประธานและผู้รองรับผลของกระบวนการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่นั้น ถูกเสนอผ่านประสบการณ์อีกชุดหนึ่งโดย *อาจินต์ ทองอยู่คง* ผู้นำเสนอความเข้าใจใหม่ต่อวัฒนธรรมแฟนสโมสรฟุตบอลในไทย ที่มองโดยผิวเผินอาจเป็นเพียงผู้บริโภคที่ไร้อำนาจของอุตสาหกรรมวัฒนธรรมอันทรงอำนาจที่ครอบงำมวลชน อาจินต์นำเสนอข้อมูลจากงานศึกษาคณะนาฏศิลป์ที่แสดงให้เห็นว่า แฟนฟุตบอลไม่ได้เป็นเพียงผู้บริโภคหรือผู้ชมฟุตบอลเท่านั้น แต่ในการบริโภคและชมการแข่งขัน พวกเขาได้ร่วมกันสร้าง “ชุมชนแฟน” ขึ้น และอาจินต์ได้แสดงให้เห็นว่าภายใต้เงื่อนไขของการมีชุมชนแฟนนี้เอง ที่กลุ่มแฟนฟุตบอลไทยได้พลิกบทบาทมาเป็นผู้ผลิตที่ผลิตทั้งวัตถุสิ่งของ สื่อ กิจกรรม ทั้งในและนอกสนาม ตลอดจนถึงสุนทรียะใหม่ของการเชียร์ที่ “ไม่จำเป็นต้องดูบอล” หรือ “ไม่จำเป็นแม้แต่ต้องเข้าสนาม”

ใน “กว่าจะมาเป็นศิลปินล้านนา” *กษมาพร แสงสุระธรรม* ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของชุมชนแบบต่างๆ ทั้งชุมชนเชิงสถาบันและชุมชนที่ผูกโยงกันโดยถิ่นฐานบ้านเกิดในการกลมเกลียวกระบวนการก่อตัวและการธำรงอัตลักษณ์ของ “กลุ่มศิลปินล้านนา” จากความผูกพันกันผ่านการมีถิ่นฐานเดียวกัน ชุมชนเชิงสถาบันของการฝึกอบรมท้องถิ่นอย่าง “เทคโนโลยียอดเยี่ยม” ต่อเนื่องด้วยการเข้าสู่สถาบันที่ทำหน้าที่ประจักษ์พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านของผู้จะเป็นผู้ผลิตงานศิลปะในสังคมไทยสมัยใหม่อย่างคณะจิตรกรรมฯ มหาวิทยาลัยศิลปากร ผ่านการรับประกันผลงานด้วยรางวัลจากเวทีประกวดหลักๆ ภายใต้โครงสร้างเชิงชุมชนและเครือข่ายความสัมพันธ์เช่นนี้ ศิลปินกลุ่มหนึ่งได้ก่อร่างสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นศิลปินที่เรียกร้องความมีเอกลักษณ์เฉพาะในผลงาน ทว่ากษมาพรได้แสดงให้เห็นว่าเอกลักษณ์ดังกล่าวจำเป็นต้องอิงอาศัย ตอบรับ และตอบโต้กับชุมชนสถาบันอย่างยากจะแยกขาดจากกัน

เรื่องราวการมีชีวิตอยู่ภายใต้โครงสร้างที่ขัดแย้งยังถูกนำเสนออีกแง่มุมหนึ่งในบทความของ *กิตติมา ขุนทอง* เรื่อง “ถ่านหิน” บนทางสองแพร่ง การช่วงชิงความรู้ว่าด้วย “ความเสี่ยง” ผู้เขียนนำเสนอรายงานการวิจัยจากการศึกษาความขัดแย้งอันเกี่ยวเนื่องกับโครงการ “เหมืองถ่านหินเวียงแหง” ที่กลายเป็นสนามของการปะทะกันระหว่าง 2 ชุดความรู้ และนำไปสู่มุมมองต่อความเสี่ยงที่แตกต่างกันระหว่าง “ความเสี่ยงด้านพลังงาน” ในด้านหนึ่ง และความเสี่ยงต่อความมั่นคงในการดำรงชีพในอีกด้านหนึ่ง ซึ่งผู้ขัดแย้งที่ว่านี้กำลังจะกลายเป็นประเด็นแหลมคม

ไปพร้อมกับเป็นประเด็นเปลี่ยนแปลงผ่านของยุคสมัยใหม่ที่มีพลวัต การมองพลังงานในฐานะทรัพยากรสำคัญของการพัฒนาเริ่มถูกท้าทายมากขึ้นเรื่อยๆ ในสมัยหลัง โดยเฉพาะเมื่อพื้นที่ทำกินจำนวนมากถูกทำให้กลายเป็นพื้นที่ “ปลูก” พลังงานอย่างในหลายๆ พื้นที่ในโลกจนเกิดกระแสความความมั่นคงด้านอาหาร ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความมั่นคงด้านการดำรงชีพได้ด้วยเช่นกัน

บทความสุดท้ายของ *ชุนตร นาคทรานันท์* เสนอข้อถกเถียงว่าธรรมชาติของพื้นที่การเมืองนั้นไม่ได้ถูกขับเคลื่อนโดยเหตุผล แต่ถูกขับเคลื่อนโดยแรงปรารถนา ฉะนั้นการใช้เหตุผลจึงไม่อาจเป็นตัวตัดสินความขัดแย้งในพื้นที่การเมืองได้ และถึงที่สุดแล้วเรื่องทางการเมืองที่ต้องการการตัดสินจะต้องไปอิงกับอย่างอื่น ไม่ว่าจะเป็นบริบท หรือระบบคุณค่าที่หลากหลาย

คอลัมน์ *เลียบบะห่องเรียน* ฉบับนี้เป็นข้อเขียนของ *ชัยวัฒน์ ไชยจรรูณิข* ผู้เสนอว่า “โรงงานสมานฉันท์” เติบโตขึ้น ณ จุดตัดระหว่างการปกครองชีวภูมิกกับเสรีนิยมใหม่ จึงอยู่รอดได้ด้วยกรปกครองตนเอง และเป็น “สายตา” ที่จับจ้องคนอื่นไปด้วยในเวลาเดียวกัน ในขณะเดียวกัน “โรงงานสมานฉันท์” ก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบเสรีนิยมใหม่ผ่านการรับซับคอนแทร็ค (sub-contract) ตัดเย็บเสื้อผ้าแบรนด์ดัง โรงงานสมานฉันท์จึงตอบสนองทั้งคุณภาพชีวิต “อิสระ” ของคนงาน แต่ในขณะเดียวกันก็เกื้อหนุนในเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ได้เติบโตตามไปด้วย

ส่งท้ายด้วย ข้อเขียนโดย *ศิริพร ศรีสินธุ์ไธ* ที่มาแนะนำหนังสือ *How Modernity Forgets* โดย พอล คอนเนอร์ตัน (Paul Connerton) หนังสือที่อธิบายการลืมนอย่างเป็นระบบของสังคมสมัยใหม่ ที่ไม่ได้ลืมเฉพาะอดีตอันผ่านไปเนิ่นนานแล้วเท่านั้น แต่ลืมปัจจุบันด้วย ศิริพรอธิบายว่า คอนเนอร์ตันกล่าวถึงเงื่อนไขของการลืมนที่เกิดจากโครงสร้าง 2 ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของโลกสมัยใหม่ คือ เงื่อนไขของห้วงเวลา และเงื่อนไขเชิงภูมิภาคภาพ เธอทิ้งท้ายด้วยการตั้งข้อสังเกตว่า แม้คอนเนอร์ตันจะให้ภาพไว้ในทางที่ช่วยให้เราเข้าใจว่าโครงสร้างสังคมสมัยใหม่ทำให้เราลืมนทั้งอดีตและปัจจุบันอย่างไร แต่ผู้คนที่ยังคงดิ้นรนที่จะจำอย่างไม่หยุดยั้ง ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งของมหากาพย์เรื่องยาวที่ยังจะไม่จบง่ายๆ

ท้ายที่สุด การปะทะในหลายแกนที่ถูกรวบรวมมานำเสนอไว้ในวารสารฉบับนี้ ทั้งระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค ศาสตร์กับความสุขสม ความรู้ต่างชุด สถาบันกับเอกลักษณ์ สื่อผลิตซ้ำกับการแสดงสด แรงปรารถนา กับเหตุผล หรือรวมกระทั่งถึงการดิ้นรนที่จะจำภายใต้โครงสร้างที่จะต้องอาศัยการลืมนเพื่อจำ หรือดิ้นรนที่จะลืมนอย่างอื่น เพื่อจำอีกอย่างหนึ่ง ก็ล้วนแต่ย้อนไปหาความย้อนแย้งของโครงสร้างและการดิ้นรนของผู้คนที่สะท้อนภาวะการมีชีวิตอยู่ในโลกสมัยใหม่ทั้งสิ้น

บรรณาธิการขอขอบคุณผู้มีอิทธิพลสองท่านเป็นพิเศษที่มีคุณูปการต่อการปิดต้นฉบับวารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเล่มนี้ อย่างไรก็ตามก็จำต้องไม่ขอเอ่ยนามด้วยเหตุผลต่างกััน ท่านหนึ่งเอ่ยไปนามก็จะซ้ำเสียเปล่า ส่วนอีกท่าน จิตอาสาของท่านคงพ้นไปจากเครดิตเล็กน้อยๆ

จันทนี เจริญศรี

เอกสารอ้างอิง

Berman, Marshall. 1982. *All That is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity*. New York: Penguin Book.

